

ارزیابی اثرات اجتماعی طرح مدیریت جامع منابع طبیعی غرب شیراز از دیدگاه اعضا تعاونی‌های توسعه پایدار منطقه

علیرضا عموییگی و داریوش حیاتی*

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۸/۲۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۱۰/۱)

چکیده

ارزیابی اثرات اجتماعی، فرایند ارزیابی یا برآورد پیامدهای اجتماعی است که احتمالاً در اثر اجرای یک پروژه‌ی توسعه و یا خط‌مشی ویژه در سطح ملی و استانی به وقوع می‌پیوندد. این پژوهش با هدف ارزیابی اثرات اجتماعی طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری حوزه غرب شیراز (زیرحوزه بُن‌رود زنگنه) از دیدگاه ذینفعان و ارائه راهکارهایی به‌منظور تقویت و مطلوبیت طرح در جنبه مذکور، با اتخاذ روش‌های کمی و کیفی و با استفاده از پیمایش و مصاحبه‌های نیمه‌ساختارمند اجرا شده است. نمونه‌های قسمت کمی این پژوهش شامل ۲۶۸ نفر از اعضای شرکت‌های تعاونی طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری بودند که برای انتخاب آنها از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده تصادفی استفاده گردید. در قسمت کیفی پژوهش حاضر، عوامل داخلی و خارجی مؤثر بر طرح از دیدگاه بهره‌برداران و با استفاده از تحلیل SWOT مورد بازشناسی و طبقه‌بندی قرار گرفت. نمونه‌های قسمت کیفی این پژوهش شامل ۲۰ نفر از اعضای شرکت‌های تعاونی طرح جامع بودند. یافته‌های قسمت کمی پژوهش نشان داد که از دیدگاه بهره‌برداران، طرح مذکور بر شاخص‌های اجتماعی توسعه انسانی و شاخص حقوقی مربوط به اراضی منطقه تأثیرگذار و بر مسائل جمعیت‌شناختی بدون تأثیر بوده است. تحلیل درونی طرح از دیدگاه بهره‌برداران نشان داد که همسویی اهداف طرح با منافع مردم روستایی از مهمترین نقاط قوت اجتماعی طرح و عدم نظارت و کنترل کافی بر حسن اجرای قوانین از مهمترین نقاط ضعف اجتماعی طرح بوده‌اند. همچنین تحلیل محیطی طرح از دیدگاه بهره‌برداران نشان داد که وجود شرکت‌های تعاونی طرح جامع و مشارکت اعضای شرکت‌های تعاونی از مهمترین فرصت‌ها و تغییر نگرش‌ها نسبت به طرح در نتیجه تغییر مدیران از مهمترین تهدیدهای اجتماعی طرح بوده‌اند. در پایان نیز به‌منظور تقویت و مطلوبیت طرح در جنبه‌های اجتماعی، راهکارهایی ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: ارزیابی اثرات اجتماعی، طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری، دیدگاه بهره‌برداران، تحلیل SWOT.

۱ - به ترتیب دانشجوی سابق کارشناسی ارشد و دانشیار بخش ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

*- مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی: hayati@shirazu.ac.ir

مقدمه

از اوایل انقلاب در کشور ما مسئله اراضی شیب‌دار و نحوه کاربری و ساماندهی آنها مدنظر کارشناسان آب و خاک قرار گرفته است که با ارائه طرح‌های مختلف و تحت زراعت دیم و آبی به نوعی بهره‌برداری اصولی از آنها دست یابند که از جمله این طرح‌ها می‌توان به کاشت نهال در اراضی شیب‌دار، طرح طوبی، کشت گیاهان دارویی در قالب طرح‌های مرتعداری، کشت علوفه در اراضی شیب‌دار، طرح‌های جنگل و مرتع و تبدیل اراضی شیب‌دار به باغات مثمر اشاره کرد که همگی در جهت استفاده صحیح و با بکارگیری توان مناسب اکولوژیکی مدنظر کارشناسان بوده است. با گذشت زمان و بویژه وقوع سیل‌های مخرب و ویرانگر در برخی استان‌ها (بویژه سیل استان گلستان در سال ۱۳۸۰) کارشناسان به تهیه و تدوین طرحی مبادرت نمودند که تمامی مشکلات موجود در عرصه‌های زراعی، کوهستانی، جنگلی و مرتعی را مرتفع نماید و در این راستا کارشناسان خبره با بکارگیری توان فکری و کارشناسی خود، طرح احداث باغ در اراضی شیب‌دار و کم‌بازده استان فارس در سطح ۲۰۰۰۰۰ هکتار را به تصویب رساندند که در استان فارس به عنوان دومین استان پیش‌آهنگ کشور به صورت آزمایشی به اجرا در آمد. این طرح دارای خصوصیتی از جمله واگذاری قطعی سطح ۲۰۰۰۰۰ هکتار از عرصه‌های منابع طبیعی به مدیریت باغبانی سازمان جهاد کشاورزی استان بود که مجوز واگذاری قطعی مالکانه آنرا به بهره‌برداران صادر می‌کرد. در پی تصویب این طرح، اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری فارس با بهره‌گیری از نظرات کارشناسان باغبانی، مرکز تحقیقات کشاورزی استان و اساتید دانشگاهی، طرح فوق را به طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری تبدیل نمود که طی آن مجوز واگذاری قطعی، تبدیل به مجوز بهره‌برداری بلندمدت از اراضی در قالب ماده سه شد و اجرای طرح، از اراضی شیب‌دار و عرصه‌های باغی، تبدیل به حوزه‌های آبخیز گردید که با تقسیم‌بندی عرصه‌ها به حوزه‌های آبخیز مشخص و مجزا، اجرای طرح را برنامه‌ریزی نمودند (اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان فارس، ۱۳۸۹). طرح

مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری در حوزه غرب شیراز با سطحی معادل ۳۰۰۰ هکتار با هدف کنترل فرسایش و رسوب و بهره‌برداری از آب‌های سطحی از سال ۱۳۸۷ و از طریق روش‌های مشارکتی آغاز شد (خرد و همکاران، ۱۳۸۸). طی انجام طرح جامع، زمین‌هایی به مردم محلی واگذار گردید تا با تشکیل شرکت‌های تعاونی و انجام فعالیت‌های مشارکتی در راستای نیل به اهداف طرح جامع، اقدامات لازم صورت گیرد. به‌طور کلی در زیرحوزه بن‌رود زنگنه (حوزه غرب شیراز) تعداد چهار شرکت تعاونی تشکیل شده است. حوزه آبخیز بن‌رود زنگنه به مساحت ۳۴۴۶۷/۴ هکتار در ۴۶ کیلومتری شمال غرب شیراز در مسیر جاده شیراز-کازرون قرار گرفته و از شمال به منطقه دشمن‌زبیری (نورآباد) از جنوب به روستای دشت ارژن، از شرق به بخش ارژن (شهرستان شیراز) و از غرب به کوه دوسیران (شهرستان کازرون) منتهی می‌گردد. این حوزه از زیرشاخه‌های رودخانه قره‌آقاج و سد سلمان‌فارس (قیر) است و از نظر تقسیمات کشوری جزء دهستان ارژن از بخش مرکزی شهرستان شیراز می‌باشد (اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان فارس (۱۳۸۷). در مواردی، ارزیابی آثار اجتماعی (Social Impact Assessment (SIA)) به عنوان جزئی از یک ارزیابی گسترده‌تر آثار زیست‌محیطی دیده می‌شود و بخشی از ارزیابی آثار زیست‌محیطی را شکل می‌دهد. در مواقع دیگر، ارزیابی آثار اجتماعی به عنوان عملی جداگانه، چه به موازات یک ارزیابی آثار زیست‌محیطی و چه مستقل از آن، راهبری می‌شود. برخی نیز ارزیابی اثرات اجتماعی را بررسی آثار و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی فعالیت‌های عمومی و خصوصی بر جوامع بشری می‌دانند به طوری که این فعالیت‌ها، روش‌های زندگی، کار، برخوردها و تعاملات، سازماندهی نیازها و در نهایت مشارکت افراد و اعضای جامعه را تغییر دهد (بدری و رکن‌الدین‌افتخاری، ۱۳۸۲). ارزیابی اثرات اجتماعی، فرایند ارزیابی یا برآورد پیامدهای اجتماعی است که ممکن است در رابطه با پیامدهای پذیرش یک نوآوری و یا کاربرد آن صورت گیرد (صالحی و همکاران، ۱۳۸۹؛ ناهید و کرمی، ۱۳۸۹) یا احتمالاً در اثر اجرای یک

منطقه آب باریک بم نشان داد که اجرای این طرح موجب شده است که بسیاری از اهالی روستاهای منطقه در ایستگاه مشغول به کار شوند و میزان مهاجرت به طور کاملاً محسوسی کاهش پیدا کند (بنی‌اسدی، ۱۳۷۴). ارزشیابی اثرات اقتصادی- اجتماعی طرح‌های آبخیزداری (بخش سیلاب و تغذیه مصنوعی)، در استان اصفهان نشان داد که این پروژه بر متغیرهایی چون مهاجرت، مالکیت اراضی و ویژگی‌های فرهنگی منطقه، تأثیر ملموس و مشخص نداشته است. همچنین تأثیر آن در رابطه با متغیرهایی چون اشتغال و بیکاری بسیار ناچیز و بطئی بوده است (صالحی، ۱۳۸۱). ارزیابی اجرای طرح‌های آبخیزداری در چندین روستا از استان‌های خراسان، مازندران، کرمان، هرمزگان، لرستان، آذربایجان غربی و فارس نشان داد که این طرح‌ها در رابطه با مهاجرت روستایی، نتایج مثبت و قابل ملاحظه‌ای نداشته‌اند. عدم توجه به مدیریت جامع حوزه و نحوه مشارکت بهره‌برداران در این نظام مدیریتی موجب گردیده که اجرای طرح‌های آبخیزداری در زمینه مراتع و پوشش گیاهی با موفقیت چندانی مواجه نشوند و در عمل، آن‌طوری که انتظار می‌رود، دارای نقش و بازده مثبت نباشد (عفتی، ۱۳۷۹). ارزیابی‌های صورت گرفته در رابطه با اجرای طرح‌های آبخیزداری در حوزه آبخیز تنگ‌خشک منطقه سمیرم، نشان داد که در زمینه افزایش اشتغال برای بهره‌برداران و جلوگیری از مهاجرت روستایی که در حال حاضر از مهمترین چالش‌ها و معضلات مناطق روستایی محسوب می‌شود، نقش مثبت و مؤثری را ایفا نکرده است، به‌نحوی که نزدیک به ۷۶ درصد از مصاحبه‌شوندگان معتقد بر بی‌تأثیر بودن اجرای طرح‌های آبخیزداری در این زمینه بودند (قنبری، و قدوسی، ۱۳۸۷). ارزیابی اثرات کشاورزی، جنگلداری (احداث جنگل) و اجتماعی- اقتصادی پروژه‌های آبخیزداری حوزه آبخیز منطقه تسیازومپانیری در ماداگاسکار مشخص کرد که این پروژه در سه زمینه کشاورزی، جنگلداری و اجتماعی- اقتصادی موفق بوده و مهمترین دلایل موفقیت آن عبارتند از: مشارکت مؤثر (درگیر شدن جمعیت محلی در فعالیت‌ها)، سیستم واگذاری زمین (مجاز شدن روستاییان به نهال کاری در اراضی دولتی و واگذاری

پروژه‌ی توسعه و یا خط‌مشی به‌ویژه در سطح ملی و استانی به وقوع می‌پیوندد. اثرات اجتماعی شامل کلیه جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی یک پروژه خصوصی یا دولتی در رابطه با جمعیت انسانی است که موجب تغییر در زندگی، کار، نقش، ارتباط و نیازهای مردم می‌گردد (منوری، ۱۳۸۴). ارزیابی اثرات اجتماعی می‌تواند در دو حالت پیش‌نگر و پس‌نگر انجام شود. ارزیابی اثرات اجتماعی زمانی که قبل از طراحی نهایی یا اجرای اقدامات توسعه‌ای- اعم از سیاست‌ها، برنامه‌ها و طرح‌ها - انجام می‌شود و قصد دارد شرایط اجتماعی موفقیت یا تأثیرات مثبت و منفی این اقدامات را برآورد کند، پیش‌نگر خوانده می‌شود. اما زمانی که ارزیابی اثرات اجتماعی، بعد از اقدامات توسعه‌ای و برای ارزیابی تأثیرات محقق شده آنها اجرا می‌شود، پس‌نگر است. مطالعات ارزیابی اثرات اجتماعی در سه مرحله از دوره عمر اقدامات توسعه‌ای انجام می‌شوند. ارزیابی اثرات اجتماعی قبل از اجرای اقدام، جنبه پیش‌نگر و پیش‌بینی دارد؛ ارزیابی اثرات اجتماعی در طول فرایند انجام اقدام توسعه‌ای، بیشتر ناظر بر کنترل تأثیرات منفی اقدام و رصد کردن تأثیرات به منظور انجام واکنش مناسب در برابر آنهاست؛ و در مرحله پس از اجرا و اتمام اقدام، ممکن است بنا به نوع اقدام توسعه‌ای صورت گرفته، تأثیرات آن را در دوره‌های زمانی متفاوت ارزیابی کند. ضرورت انجام ارزیابی اثرات اجتماعی در طول دوره عمر اقدامات توسعه‌ای از آنجا ناشی می‌شود که تغییرات همواره ماهیتی خطی و قابل پیش‌بینی ندارند. گاه تفاوت‌های کوچک در شیوه اجرای اقدامات سبب بروز تغییراتی می‌شود که بر همه چیز اثر می‌گذارند و الزاماً از پیش‌بینی‌های ابتدایی انجام شده تبعیت نمی‌کنند (روچ، ۱۳۸۷). در مطالعه‌ای که به منظور ارزیابی اثرات اجتماعی- اقتصادی فعالیت‌های آبخیزداری در حوزه آبخیز تفتان صورت گرفته، یافته‌ها حاکی از آن بوده که رضایت کامل مردم، تمایل ۱۰۰٪ به مشارکت در فعالیت‌ها، افزایش تمایل به ماندگاری از ۶۵٪ به بیش از ۹۵٪ و از بین رفتن اختلافات محلی از پیامدهای مثبت این فعالیت‌ها بوده است (خوبفکر، ۱۳۸۱). نتایج پژوهش تأثیر طرح آبخیزداری بر وضعیت اقتصادی- اجتماعی ساکنین

ارزیابی اثرات اجتماعی طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری حوزه غرب شیراز (زیرحوزه بُن‌رود زنگنه) که در ادامه این نوشتار، بمنظور اختصار از واژه "طرح" جهت اشاره به آن استفاده خواهد شد) از دیدگاه بهره‌برداران و ارائه راهکارهایی به‌منظور تقویت و مطلوبیت طرح در جنبه‌های اجتماعی. اهداف ویژه این پژوهش عبارتند از:

- ارزیابی اثرات اجتماعی طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری حوزه غرب شیراز از دیدگاه بهره‌برداران

- بازشناسی و طبقه‌بندی قوت‌ها و ضعف‌های اجتماعی طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری حوزه غرب شیراز از دیدگاه بهره‌برداران

- بازشناسی و طبقه‌بندی فرصت‌ها و تهدیدهای اجتماعی طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری حوزه غرب شیراز از دیدگاه بهره‌برداران.

طبق نگاره ۱، متغیرهای اجتماعی (شامل: شاخص توسعه انسانی، شاخص حقوقی مربوط به اراضی منطقه، مسائل جمعیت‌شناختی) و گویه‌های مربوط به هر کدام از آنها مشخص شده‌اند.

اراضی به آنها پس از ۵ سال) و اعتماد متقابل میان مسئولان (حامیان پروژه مثل NGOs و متصدیان) و مردم محلی (Drasana, 2002). ارزیابی اثرات اجتماعی پروژه پخش سیلاب بر روی دشت گربایگان فسا نشان داد که، تفاوت‌های معناداری درخصوص شاخص‌های اثرات اجتماعی بین پاسخگویان در روستاهای با پروژه و بدون پروژه وجود نداشت. این پروژه درحالی‌که دارای اثرات منفی بر روی بهروزی درک شده، سرمایه اجتماعی و توسعه ساختار اجتماعی بوده دارای اثرات مثبتی بر کیفیت زندگی، شرایط اقتصاد روستایی و کشاورزی و حفاظت از منابع جامعه بوده است (Ahmadvand & Karami, 2009). ارزیابی ترکیبی اثرات زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی سیاست‌های گزیداری کنترل سیلاب در هلند نشان داد که این سیاست‌ها بر روی تغییر جمعیت‌شناختی (دموگرافیک) تأثیر داشته‌اند (Brouwer & Van, 2004). اثرات اجتماعی برنامه‌های توسعه آبخیزداری در منطقه تامیل‌نادو هند، به صورت زیر مشخص گردیدند (Palanaisami & Suresh, 2009). ایجاد اشتغال، کاهش مهاجرت، توانمندسازی اجتماعی، مشارکت مردم. با توجه به اهمیت موضوع و در نظر گرفتن ضرورت‌های ذکر شده در این نوشتار، هدف کلی این پژوهش عبارت است از

طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری

(اثرات بر روی)

شاخص‌های حقوقی مربوط به اراضی منطقه	شاخص‌های انسانی	مسائل جمعیت‌شناختی
<ul style="list-style-type: none"> - احقاق حقوق دولت و بازگشت اراضی تخریب سنوات به دولت با حفظ حقوق بهره‌برداران - جلوگیری از تصرفات غیر قانونی 	<ul style="list-style-type: none"> - سرمایه اجتماعی - توانمندی اجتماعی زنان - کیفیت زندگی - فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی و آبخیزداری - توجه به دانش بومی - میزان تنش‌های روانی ناشی از اثرات خشکسالی 	<ul style="list-style-type: none"> - جمعیت و تغییرات آن - روند مهاجرت - تمایل به ماندگاری در روستا - ورود افراد از روستاها و جاهای دیگر به منطقه - حضور کارگران فصلی در منطقه

نگاره ۱- چارچوب نظری پژوهش: اثرات احتمالی طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری بر عناصر اجتماعی

روش پژوهش

جهت دستیابی به اهداف این پژوهش، روش پژوهش ترکیبی (Mix-Method)، مناسب تشخیص داده شد. روش‌های کمی و کیفی در ارزیابی که طبق سنت به طور جداگانه به کار گرفته شده‌اند، هر کدام نقاط قوت و ضعفی دارند. ترکیب این دو روش، خصوصاً زمانی که محدودیت‌هایی در طرح مورد مطالعه وجود داشته باشد، می‌تواند ارزیابی را مؤثرتر کند. در قسمت کمی این پژوهش در راستای تعیین مهمترین موضوعات برای مطالعه در مرحله تعیین دامنه کار، مروری بر ادبیات پژوهش پیرامون اثرات اجتماعی پروژه‌های منابع طبیعی و آبخیزداری صورت گرفت. سپس با مراجعه به منطقه مورد مطالعه و همچنین مشورت با بهره‌برداران و کارشناسان مربوطه، شاخص‌های بیشتری مورد شناسایی قرار گرفتند، به طوری که در نهایت فهرستی از عناصر اجتماعی که طرح می‌توانست بر آنها تأثیرگذار باشد، مشخص شدند. در مرحله بعد، این عناصر مورد غربال‌گری قرار گرفتند و مناسب‌ترین و متناسب‌ترین آنها انتخاب شدند و پس از تبیین تعاریف مفهومی و کارکردی، متغیرهای گزینش شده در دو بُعد قبل و بعد از اجرای طرح، از دیدگاه بهره‌برداران مورد سنجش قرار گرفتند. در قسمت کمی این پژوهش، به منظور ارزیابی اثرات طرح بر عناصر اجتماعی زیرحوزه بن‌رود زنگنه، از دیدگاه بهره‌برداران، از فن پیمایش و ابزار پرسشنامه استفاده گردید. برای تأیید روایی صوری، پرسشنامه در اختیار متخصصان قرار گرفت و بر اساس نظرات آنان، اصلاحات لازم اعمال شد و سپس

یک مطالعه راهنما جهت بررسی پایایی ابزار سنجش انجام گرفت. برای انجام مطالعه راهنما، ۳۲ نفر از اعضای شرکت تعاونی قره‌آقاج روستای دهنو از زیر حوزه خانه‌زنیان (حوزه غرب شیراز) انتخاب شدند. جدول ۱، نشان‌دهنده ضریب آلفای کرونباخ برای مقیاس‌های مختلف پژوهش می‌باشد. در قسمت کیفی این پژوهش، برای تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات (Strength, Weakness, Opportunity and Threat (SWOT) analysis دیدگاه بهره‌برداران، از فن مصاحبه نیمه ساختارمند استفاده گردید. در این پژوهش قوت‌ها و ضعف‌ها شامل بررسی توانایی‌های عملکردی طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری حوزه غرب شیراز، بر اساس منابع موجود هستند. همچنین فرصت‌ها و تهدیدها شامل همه نیروها و شرایطی هستند که بر انتخاب‌ها و برنامه‌های طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری تأثیر دارند. در تحلیل درونی و محیطی طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری حوزه غرب شیراز، متغیرهای اجتماعی که در داخل و خارج از فضای سازمان بر طرح اثرگذار بودند، از دیدگاه بهره‌برداران مورد شناسایی قرار گرفتند. در زیرحوزه بن‌رود زنگنه چهار شرکت تعاونی توسعه پایدار تشکیل شده است که وظیفه نگهداری و بهره‌برداری از باغات احداث شده به این شرکت‌ها محول گردیده است. برای دسترسی به افراد مورد مطالعه در قسمت کمی تحقیق، از روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده تصادفی استفاده شده است.

جدول ۱- ضریب آلفا برای مقیاس‌های این پژوهش

موارد	مقیاس	دوره زمانی	ضریب آلفا
۱	شاخص اجتماعی کل	قبل از اجرای طرح پس از اجرای طرح	۰/۸۲ ۰/۹۲
۲	شاخص توسعه انسانی	قبل از اجرای طرح پس از اجرای طرح	۰/۸۰ ۰/۸۲
۳	شاخص حقوقی مربوط به اراضی منطقه	قبل از اجرای طرح پس از اجرای طرح	۰/۷۶ ۰/۷۴
۴	مسائل جمعیت‌شناختی	قبل از اجرای طرح پس از اجرای طرح	۰/۶۲ ۰/۶۱

➤ **توانمندی اجتماعی زنان:** برای سنجش این متغیر از ۶ گویه مانند مشارکت زنان در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها، دخالت زنان در امور مختلف زندگی اجتماعی و دسترسی زنان به خدمات ترویجی و برنامه‌های آموزشی، استفاده شد. نمرات برای متغیر توانمندی اجتماعی زنان، در دو بُعد قبل از اجرای طرح و در حال حاضر، بین ۱ و ۳، بوده است. به‌طوری‌که نمره ۱، نشان‌دهنده توانمندی اجتماعی ضعیف زنان و نمره ۳، نشان‌دهنده توانمندی اجتماعی قوی زنان می‌باشد.

➤ **کیفیت زندگی:** شاخص کیفیت زندگی با استفاده از داده‌های مربوط به درآمد، تغذیه، مشارکت اجتماعی، دسترسی به امکانات آموزشی و خدماتی، وضعیت مسکن، دسترسی به اعتبارات و بیمه‌های خدماتی و عدالت اجتماعی برآورد شده است. در این پژوهش، نمرات برای کیفیت زندگی، در دو بُعد قبل از اجرای طرح و در حال حاضر، بین ۱ و ۳، بوده است؛ به‌طوری‌که نمره ۱، نشان‌دهنده شرایط ضعیف کیفیت زندگی و نمره ۳، نشان‌دهنده شرایط مطلوب کیفیت زندگی می‌باشد.

➤ **فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی و آبخیزداری:** برای سنجش این متغیر از ۳ گویه میزان بهره‌برداری خردمندان از منابع طبیعی، میزان انگیزه مردم برای حفاظت از عرصه‌های منابع طبیعی و میزان انگیزه مردم برای تشکیل تعاونی‌های منابع طبیعی و آبخیزداری، در دو بُعد قبل از اجرای طرح و در حال حاضر، از نمرات بین ۱ و ۳، استفاده شد. به‌طوری‌که نمره ۱، نشان‌دهنده فرهنگ بهره‌وری پایین و نمره ۳، نشان‌دهنده فرهنگ بهره‌وری قوی می‌باشد.

- **شاخص‌های حقوقی مربوط به اراضی منطقه**
داده‌های مربوط به مسائل حقوقی (مربوط به اراضی منطقه) اطلاعاتی را در مورد احقاق حقوق دولت و بازگشت اراضی تخریب‌شده به دولت با حفظ حقوق بهره‌برداران و همچنین تصرفات غیر قانونی فراهم می‌کند. این گویه‌ها با استفاده از سوالاتی در قالب طیف لیکرت با

بدین صورت که هر شرکت تعاونی به عنوان یک طبقه در نظر گرفته شد و افراد مورد نظر در هر طبقه به صورت تصادفی انتخاب شدند. با توجه به مجموع تعداد اعضای شرکت‌های تعاونی زیرحوزه بن‌رود زنگنه (N=۸۸۵) و با استفاده از جدول کرجسی و مورگان، حجم نمونه ۲۶۸ نفر تعیین شد. سپس با توجه به تعداد اعضای هر شرکت تعاونی، حجم نمونه برای هر شرکت تعاونی مشخص گردید. در قسمت کیفی تحقیق، جهت انجام مصاحبه‌های نیمه‌ساختارمند با اعضای شرکت‌های تعاونی، تعداد پنج نفر از افراد مطلع از هر شرکت تعاونی به صورت هدفمند انتخاب شدند. بدین ترتیب در مجموع ۲۰ نفر از اعضای شرکت‌های تعاونی طرح مدیریت جامع و آبخیزداری زیرحوزه بن‌رود زنگنه، در قسمت کیفی تحقیق، مشارکت نمودند.

کلیه محاسبات این پژوهش، با استفاده از نرم‌افزار SPSS (نسخه ۱۷) و SAS (نسخه ۹.۱) انجام گرفته است. به‌منظور ارزیابی اثرات طرح بر عناصر اجتماعی زیرحوزه بن‌رود زنگنه، متغیرهای اجتماعی زیر به عنوان معیارهای ارزیابی تعیین گردیدند:

- شاخص‌های انسانی

در این پژوهش برای سنجش شاخص‌های انسانی از گویه‌های، میزان توجه به دانش بومی، میزان مشارکت‌های مردمی و میزان نگرانی‌های ناشی از اثرات خشکسالی استفاده شد، که این گویه‌ها در قالب طیف لیکرت با ۳ سطح (زیاد، متوسط، کم) در دو بُعد قبل از اجرای طرح و در حال حاضر (پس از اجرای طرح جامع) سنجیده شده است. همچنین جهت سنجش شاخص توسعه انسانی از متغیرهای زیر استفاده گردید:

➤ **سرمایه اجتماعی:** برای سنجش این متغیر از مؤلفه‌های اعتماد، عضویت سازمانی، انسجام اجتماعی، تعاون و مبادله اطلاعات استفاده شد. نمرات برای سرمایه اجتماعی، در دو بُعد قبل از اجرای طرح و در حال حاضر، بین ۱ و ۳، بوده است. به‌طوری‌که نمره ۱، نشان‌دهنده سرمایه اجتماعی ضعیف و نمره ۳، نشان‌دهنده سرمایه اجتماعی قوی می‌باشد.

۳ سطح (زیاد، متوسط، کم) در دو بُعد قبل از اجرای طرح و در حال حاضر (پس از اجرای طرح جامع) از دیدگاه ذی‌نفعان مورد سنجش قرار گرفتند.

– مسائل جمعیت‌شناختی

داده‌های مربوط به مسائل جمعیت‌شناختی، اطلاعاتی را در مورد رشد جمعیت و تغییرات آن، روند مهاجرت روستاییان از داخل روستا به مناطق دیگر، ورود افراد از روستاها و جاهای دیگر به منطقه، حضور کارگران فصلی در منطقه و تمایل به ماندگاری در روستا، فراهم می‌کند. این گویه‌ها در قالب طیف لیکرت با ۳ سطح (زیاد، متوسط، کم) در دو بُعد قبل از اجرای طرح و در حال حاضر (پس از اجرای طرح جامع) از دیدگاه ذی‌نفعان مورد سنجش قرار گرفتند.

یافته‌ها و بحث

– ارزیابی کمی اثرات اجتماعی طرح از دیدگاه بهره‌برداران

در این بخش به ارائه نتایج حاصل از بکارگیری آزمون تی‌استیودنت برای گروه‌های وابسته، در خصوص بررسی کمی اثرات طرح بر روی شاخص‌های اجتماعی (شامل شاخص‌های انسانی، شاخص‌های حقوقی مربوط به اراضی منطقه و مسائل جمعیت‌شناختی) از دیدگاه بهره‌برداران

پرداخته خواهد شد. در کلیه شاخص‌های مورد بررسی، H_0 نمایانگر فرضیه تساوی مقادیر میانگین دو دوره قبل و پس از اجرای طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آب‌خیزداری به عبارتی عدم تأثیر طرح در مقوله مورد بررسی بوده، حال آنکه فرضیه H_1 نمایانگر تأثیر طرح روی شاخص مورد مطالعه از دیدگاه بهره‌برداران بوده است. نتایج به دست آمده از آزمون تی‌استیودنت برای گروه‌های وابسته، در رابطه با شاخص‌های اجتماعی در جدول ۲ خلاصه شده است. نتایج حاصل از آزمون تی‌استیودنت برای گروه‌های وابسته، نشان داد که از دیدگاه بهره‌برداران، در رابطه با شاخص اجتماعی کل، اختلاف معنی‌داری در سطح احتمال ۰/۰۱، بین دو دوره زمانی قبل از اجرای طرح و پس از اجرای طرح وجود دارد، به طوری که میانگین شاخص اجتماعی کل پس از اجرای طرح، بیشتر از میانگین این شاخص قبل از اجرای طرح می‌باشد. این موضوع نشان‌دهنده تأثیر طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آب‌خیزداری بر روی شاخص اجتماعی کل، از دیدگاه بهره‌برداران می‌باشد (جدول ۲). بنابراین، در ادامه به ارزیابی اثرات طرح بر شاخص‌های اجتماعی (شامل شاخص‌های انسانی، شاخص‌های حقوقی مربوط به اراضی منطقه و مسائل جمعیت‌شناختی) از دیدگاه بهره‌برداران پرداخته خواهد شد.

جدول ۲- مقایسه قبل و بعد از اجرای طرح از نظر شاخص‌های اجتماعی با استفاده از آزمون تی‌استیودنت برای

گروه‌های وابسته، از دیدگاه بهره‌برداران

متغیرها	قبل از اجرای طرح		پس از اجرای طرح		آماره T	سطح معنی‌داری**
	میانگین*	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار		
شاخص اجتماعی کل	۱/۲۸	۰/۲۱	۱/۳۵	۰/۲۵	-۵/۴۲	۰/۰۰۱**
شاخص‌های انسانی	۱/۲۳	۰/۲۴	۱/۲۷	۰/۳۰	-۳/۳۷	۰/۰۰۱**
شاخص‌های حقوقی مربوط به اراضی منطقه	۱/۶۷	۰/۴۵	۲/۲۲	۰/۴۴	-۱۳/۶۹	۰/۰۰۱**
مسائل جمعیت‌شناختی	۱/۳۷	۰/۳۱	۱/۳۸	۰/۳۷	-۰/۷۳	۰/۴۶

* دامنه میانگین شاخص‌ها ۱-۳ می‌باشد.

** معنی‌داری در سطح احتمال ۰/۰۱

طبیعی و آبخیزداری مردم محلی اثر افزایشی داشته است (جدول ۳). همچنین جهت تعیین تأثیر، نوع تأثیر و شدت تأثیر طرح بر گویه‌های شاخص‌های انسانی (شامل میزان توجه به دانش بومی و تنش‌های روانی ناشی از اثرات خشکسالی) از جداول توافقی، آزمون مربع‌کای و ضریب دورشته‌ای رتبه‌ای استفاده گردید. در سایر گویه‌های مورد بررسی، H_0 نمایانگر فرضیه تساوی مقادیر فراوانی مشاهده‌ای و تعداد مورد انتظار و به عبارتی عدم تأثیر طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری در مقوله مورد بررسی بوده حال آنکه فرضیه H_1 نمایانگر تأثیر طرح مذکور روی گویه مورد مطالعه از دیدگاه بهره‌برداران بوده است. متغیر دوره زمانی، در دو سطح قبل و بعد از اجرای طرح و گویه‌های شاخص‌های انسانی در سه سطح زیاد، کم و متوسط می‌باشد. از دیدگاه بهره‌برداران در دو دوره زمانی قبل و بعد از اجرای طرح، میزان توجه به دانش بومی با شدت کم، دارای بیشترین فراوانی بوده است. این در حالی است که درصد در ستون گویه توجه به دانش بومی با شدت کم، قبل از اجرای طرح، ۵۵/۱٪ بوده که پس از اجرای طرح به ۴۴/۹٪ تقلیل یافته است. همچنین آزمون مربع‌کای نشان داد که بین دو متغیر دوره زمانی و میزان توجه به دانش بومی، رابطه معنی‌داری در سطح احتمال ۰/۰۱ وجود دارد. البته مقدار ضریب دورشته‌ای رتبه‌ای (۰/۲۴) نشان‌دهنده رابطه نسبتاً کم، این دو متغیر می‌باشد (جدول ۴). بنابراین از دیدگاه بهره‌برداران، تأثیر طرح بر روی میزان توجه به دانش بومی، از نوع افزایشی و شدت آن در حد نسبتاً کم است.

ارزیابی اثرات طرح بر شاخص‌های انسانی از دیدگاه بهره‌برداران

نتایج حاصل از آزمون تی استیودنت برای گروه‌های وابسته، نشان داد که از دیدگاه بهره‌برداران، در رابطه با شاخص‌های انسانی، اختلاف معنی‌داری بین دو دوره قبل و بعد از اجرای طرح در سطح احتمال ۰/۰۱ وجود دارد، به طوری که میانگین شاخص‌های انسانی پس از اجرای طرح، بیشتر از میانگین این شاخص قبل از اجرای طرح می‌باشد. این موضوع نشان‌دهنده تأثیر طرح بر روی شاخص‌های انسانی، از دیدگاه بهره‌برداران می‌باشد (جدول ۲). جهت تعیین نوع تأثیر طرح بر متغیرهای شاخص‌های انسانی (شامل سرمایه اجتماعی، توانمندی اجتماعی زنان، کیفیت زندگی و فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی و آبخیزداری) از آزمون تی استیودنت برای گروه‌های وابسته، استفاده گردید (جدول ۳). نتایج حاصل از آزمون تی استیودنت برای گروه‌های وابسته، نشان داد که از دیدگاه بهره‌برداران، در رابطه با متغیرهای سرمایه اجتماعی، توانمندی اجتماعی زنان و کیفیت زندگی، اختلاف معنی‌داری، بین دو دوره قبل و بعد از اجرای طرح وجود ندارد. این موضوع نشان‌دهنده عدم تأثیر طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری بر روی این شاخص‌ها، از دیدگاه بهره‌برداران می‌باشد (جدول ۳). از دیدگاه بهره‌برداران، در رابطه با متغیر فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی و آبخیزداری، اختلاف معنی‌داری در سطح احتمال ۰/۰۱، بین دو دوره قبل و بعد از اجرای طرح وجود دارد. بنابراین از دیدگاه بهره‌برداران اجرای طرح بر فرهنگ بهره‌وری از منابع

جدول ۳- مقایسه قبل و بعد از اجرای طرح از نظر مؤلفه‌های شاخص‌های انسانی با استفاده از آزمون تی استیودنت

برای گروه‌های وابسته، از دیدگاه بهره‌برداران

متغیرها	قبل از اجرای طرح		پس از اجرای طرح		آماره T	سطح معنی‌داری**
	میانگین*	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار		
سرمایه اجتماعی	۱/۳۹	۰/۵۴	۱/۴۵	۰/۵۰	-۱/۴۴	۰/۱۵۰
توانمندی اجتماعی زنان	۰/۸۶	۰/۲۴	۰/۸۷	۰/۲۵	-۱/۳۰	۰/۱۹
کیفیت زندگی	۱/۲۵	۰/۳۲	۱/۲۶	۰/۳۳	-۱	۰/۳۱
فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی و آبخیزداری	۱/۲۹	۰/۴۰	۱/۶۲	۰/۵۴	-۹/۷۷	۰/۰۰۰۱**

* دامنه میانگین شاخص‌ها ۱-۳ می‌باشد.

** معنی‌داری در سطح احتمال ۰/۰۱

جدول ۴- جدول توافقی به منظور بررسی رابطه بین دو متغیر دوره زمانی و میزان توجه به دانش بومی

دوره	توجه به دانش بومی	زیاد	متوسط	کم
قبل از اجرای طرح	فراوانی	۶	۲۳	۲۳۹
	درصد در ردیف	۲/۲	۸/۶	۸۹/۲
	درصد در ستون	۱۲/۵	۴۲/۶	۵۵/۱
بعد از اجرای طرح	فراوانی	۴۲	۳۱	۱۹۵
	درصد در ردیف	۱۵/۷	۱۱/۶	۷۲/۸
	درصد در ستون	۸۷/۵	۵۷/۴	۴۴/۹
جمع	فراوانی	۴۸	۵۴	۴۳۴
	درصد در ردیف	۹	۱۰	۸۱
	درصد در ستون	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

(Chi-Square= 32.64, Rank biserial coefficient= 0.24, P= 0.000)

خشکسالی، از نوع افزایشی و شدت آن در حد قوی بوده است.

- ارزیابی اثرات طرح بر شاخص‌های حقوقی مربوط به اراضی منطقه از دیدگاه بهره‌برداران

نتایج حاصل از آزمون تی‌استیودنت برای گروه‌های وابسته، نشان داد که از دیدگاه بهره‌برداران، در رابطه با شاخص‌های حقوقی مربوط به اراضی منطقه، اختلاف معنی‌داری بین دو دوره قبل و بعد از اجرای طرح در سطح احتمال ۰/۰۱ وجود دارد، به طوری که میانگین شاخص‌های حقوقی مربوط به اراضی منطقه، پس از اجرای طرح بیشتر از میانگین این شاخص قبل از اجرای طرح می‌باشد.

با توجه به نتایج جدول ۵، در دو دوره زمانی قبل و بعد از اجرای طرح، میزان تنش‌های روانی ناشی از اثرات خشکسالی با شدت زیاد، دارای بیشترین فراوانی بوده است. این در حالی است که درصد در ستون میزان تنش‌های روانی ناشی از اثرات خشکسالی با شدت زیاد، قبل از اجرای طرح، ۳۸/۱٪ بوده و پس از اجرای طرح به ۶۱/۹٪ رسیده است. آزمون مربع‌کای نشان داد که بین دو متغیر دوره زمانی و میزان تنش‌های روانی ناشی از اثرات خشکسالی، رابطه معنی‌داری در سطح احتمال ۰/۰۱ وجود دارد. مقدار ضریب دورشته‌ای رتبه‌ای (۰/۷۱) نشان‌دهنده رابطه قوی دو متغیر دوره زمانی و میزان تنش‌های روانی ناشی از اثرات خشکسالی می‌باشد. بنابراین از دیدگاه بهره‌برداران، تأثیر طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری بر روی میزان تنش‌های روانی ناشی از اثرات

جدول ۵- جدول توافقی به منظور بررسی رابطه بین دو متغیر دوره زمانی و میزان تنش‌های روانی ناشی از اثرات خشکسالی

دوره	تنش‌های روانی ناشی از اثرات خشکسالی	زیاد	متوسط	کم
قبل از اجرای طرح	فراوانی	۱۲۶	۶۸	۷۴
	درصد در ردیف	۴۷	۲۴/۴	۲۷/۶
	درصد در ستون	۳۸/۱	۶۸	۷۰/۵
بعد از اجرای طرح	فراوانی	۲۰۵	۳۲	۳۱
	درصد در ردیف	۷۶/۵	۱۱/۹	۱۱/۶
	درصد در ستون	۶۱/۹	۳۲	۲۹/۵
جمع	فراوانی	۳۳۱	۱۰۰	۱۰۵
	درصد در ردیف	۶۱/۸	۱۸/۷	۱۹/۶
	درصد در ستون	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

(Chi-Square= 49.42, Rank biserial coefficient= 0.71, P= 0.000)

نشان می‌دهد. با توجه به نتایج این جدول، در دوره قبل از اجرای طرح، میزان احقاق حقوق دولت و بازگشت اراضی تخریب سنوات به دولت با حفظ حقوق بهره‌برداران با شدت کم، دارای بیشترین فراوانی بوده در حالی که در دوره بعد از اجرای طرح، احقاق حقوق دولت و بازگشت اراضی تخریب سنوات به دولت با حفظ حقوق بهره‌برداران با شدت زیاد، دارای بیشترین فراوانی بوده است. آزمون مربع‌کای نشان داد که بین دو متغیر دوره زمانی و احقاق حقوق دولت و بازگشت اراضی تخریب سنوات به دولت با حفظ حقوق بهره‌برداران، رابطه معنی‌داری در سطح احتمال ۰/۰۱ وجود دارد. همچنین مقدار ضریب دورشته‌ای رتبه‌ای (۰/۵۶) نشان‌دهنده رابطه قوی دو متغیر دوره زمانی و احقاق حقوق دولت و بازگشت اراضی تخریب سنوات به دولت با حفظ حقوق بهره‌برداران می‌باشد. بنابراین از دیدگاه بهره‌برداران، تأثیر طرح بر روی احقاق حقوق دولت و بازگشت اراضی تخریب سنوات به دولت با حفظ حقوق بهره‌برداران، از نوع افزایشی و شدت آن در حد قوی بوده است.

این موضوع نشان‌دهنده تأثیر طرح بر روی شاخص‌های حقوقی مربوط به اراضی منطقه می‌باشد (جدول ۲). بنابراین جهت تعیین تأثیر، نوع تأثیر و شدت تأثیر طرح بر گویه‌های شاخص‌های حقوقی مربوط به اراضی منطقه (شامل احقاق حقوق دولت و بازگشت اراضی تخریب سنوات به دولت با حفظ حقوق بهره‌برداران و میزان تصرفات غیرقانونی افراد به عرصه‌های ملی) از جداول توافقی، آزمون مربع‌کای و ضریب دورشته‌ای رتبه‌ای استفاده گردید.

در سایر گویه‌های مورد بررسی، H_0 نمایانگر فرضیه تساوی مقادیر فراوانی مشاهده‌ای و تعداد مورد انتظار و به عبارتی عدم تأثیر طرح بر مقوله مورد بررسی بوده حال آنکه فرضیه H_1 ، نمایانگر تأثیر طرح مذکور روی گویه مورد مطالعه بررسی، از دیدگاه بهره‌برداران بوده است. متغیر دوره زمانی، در دو سطح قبل و بعد از اجرای طرح و گویه‌های شاخص حقوقی مربوط به اراضی منطقه، در سه سطح زیاد، کم و متوسط می‌باشد. جدول ۶، رابطه بین دو متغیر دوره زمانی و احقاق حقوق دولت و بازگشت اراضی تخریب سنوات به دولت با حفظ حقوق بهره‌برداران، را

جدول ۶- جدول توافقی به منظور بررسی رابطه بین دو متغیر دوره زمانی و احقاق حقوق دولت و بازگشت اراضی تخریب سنوات به دولت با حفظ حقوق بهره‌برداران

دوره	احقاق حقوق دولت و بازگشت اراضی تخریب سنوات به دولت با حفظ حقوق بهره‌برداران		
	زیاد	متوسط	کم
قبل از اجرای طرح	۲۷	۷۰	۱۶۹
	۱۰/۲	۲۶/۳	۶۳/۵
	۱۴/۲	۵۵/۶	۷۸/۲
بعد از اجرای طرح	۱۶۳	۵۶	۴۷
	۶۱/۳	۲۱/۱	۱۷/۷
	۸۵/۸	۴۴/۴	۲۱/۸
جمع	۱۹۰	۱۲۶	۲۱۶
	۳۵/۷	۲۳/۷	۴۰/۶
	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

(Chi-Square= 167.81, Rank biserial coefficient= 0.56, P= 0.000)

جدول ۷- جدول توافقی به منظور بررسی رابطه بین دو متغیر دوره زمانی و احقاق حقوق دولت و میزان تصرفات غیرقانونی افراد به عرصه‌های ملی

دوره	تصرفات غیرقانونی افراد به عرصه‌های ملی	زیاد	متوسط	کم
قبل از اجرای طرح	فراوانی	۱۰۵	۴۶	۱۱۵
	درصد در ردیف	۳۹/۵	۱۷/۳	۴۳/۲
	درصد در ستون	۷۸/۴	۵۱/۷	۳۷/۲
بعد از اجرای طرح	فراوانی	۲۹	۴۳	۱۹۴
	درصد در ردیف	۱۰/۹	۱۶/۲	۷۲/۹
	درصد در ستون	۲۱/۶	۴۸/۳	۶۲/۸
جمع	فراوانی	۱۳۴	۸۹	۳۰۹
	درصد در ردیف	۲۵/۲	۱۶/۷	۵۸/۱
	درصد در ستون	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

(Chi-Square= 63.40, Rank biserial coefficient= 0.34, P= 0.000)

- بازشناسی و طبقه‌بندی عوامل داخلی و خارجی اجتماعی مؤثر بر طرح از دیدگاه بهره‌برداران با استفاده از تحلیل SWOT

در این قسمت از پژوهش، جهت بازشناسی و طبقه‌بندی عوامل داخلی و خارجی مؤثر بر طرح از دیدگاه بهره‌برداران، از روش تحلیلی SWOT استفاده گردید. تکنیک یا ماتریس SWOT، ابزاری برای شناخت تهدیدها و فرصت‌های موجود در محیط خارجی یک سیستم و بازشناسی ضعف‌ها و قوت‌های داخلی آن به منظور سنجش وضعیت و تدوین راهبرد برای هدایت و کنترل آن سیستم است (ابراهیم‌زاده و آقاسی‌زاده، ۱۳۸۸). بدین ترتیب در ابتدا با توجه به بررسی‌های صورت گرفته روی محیط داخلی و محیط خارجی طرح، فهرستی از نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، از دیدگاه بهره‌برداران مورد شناسایی قرار گرفت تا در نهایت جهت برطرف کردن یا تقلیل نقاط ضعف و تهدیدها و تقویت و بهبود نقاط قوت و فرصت‌های موجود در ارتباط با طرح، راهکارهای مناسبی ارائه شود.

در قسمت کیفی پژوهش، جهت انجام مصاحبه‌های نیمه ساختارمند با اعضای شرکت‌های تعاونی توسعه پایدار که در حین اجرای طرح شکل گرفتند، تعداد ۴ نفر از افراد مطلع از هر شرکت تعاونی به صورت هدفمند انتخاب

از دیدگاه بهره‌برداران در دو دوره زمانی قبل و بعد از اجرای طرح، میزان تصرفات غیرقانونی افراد به عرصه‌های ملی با شدت کم، دارای بیشترین فراوانی بوده است. این در حالی است که درصد در ستون متغیر میزان تصرفات غیرقانونی افراد به عرصه‌های ملی با شدت زیاد، قبل از اجرای طرح، ۷۸/۴٪ بوده که پس از اجرای طرح به ۲۱/۶٪ رسیده است. همچنین آزمون مربع‌کای نشان داد که بین دو متغیر دوره زمانی و میزان تصرفات غیرقانونی افراد به عرصه‌های ملی، رابطه معنی‌داری در سطح احتمال ۰/۰۱ وجود دارد. مقدار ضریب دورشته‌ای رتبه‌ای (۰/۳۴) نشان‌دهنده رابطه متوسط این دو متغیر می‌باشد (جدول ۷). بنابراین از دیدگاه بهره‌برداران، تأثیر طرح بر روی میزان تصرفات غیرقانونی افراد به عرصه‌های ملی، از نوع کاهشی و شدت آن در حد متوسط است.

- ارزیابی اثرات طرح بر مسائل جمعیت‌شناختی از دیدگاه بهره‌برداران

نتایج حاصل از آزمون تی‌استیودنت برای گروه‌های وابسته، نشان داد که از دیدگاه بهره‌برداران، در رابطه با مسائل جمعیت‌شناختی، اختلاف معنی‌داری بین دو دوره قبل و بعد از اجرای طرح وجود نداشته است. این موضوع نشان‌دهنده عدم تأثیر طرح بر مسائل جمعیت‌شناختی از دیدگاه بهره‌برداران می‌باشد (جدول ۲).

بهره‌برداران و به ترتیب اولویت نشان می‌دهد. همچنین مؤلفه "عدم نظارت و کنترل کافی بر حسن اجرای قوانین و گاهی نبود اهرم‌های قانونی جهت پیگیری تعهدات مردم و کارشناسان" و پس از آن مؤلفه "عدم آگاهی کافی اعضای شرکت‌های تعاونی حوزه طرح از وجود و فعالیت‌های اجرایی دستگاه‌های مرتبط"، با بیشترین تعداد اشارات، به عنوان مهمترین نقاط ضعف اجتماعی طرح و در مقابل، مؤلفه "ارائه مجوز بهره‌برداری از اراضی ملی، حتی برای افراد تخریب‌گر" با کمترین تعداد اشارات، به عنوان کم اهمیت‌ترین نقطه ضعف اجتماعی طرح، از دیدگاه بهره‌برداران مورد شناسایی قرار گرفتند. جدول ۹، نقاط ضعف اجتماعی طرح را از دیدگاه بهره‌برداران و به ترتیب اولویت نشان می‌دهد.

- تحلیل فرصت‌ها و تهدیدهای اجتماعی طرح از دیدگاه بهره‌برداران

بر اساس تحلیل فرصت‌ها و تهدیدهای اجتماعی طرح، تعداد ۶ فرصت و ۱۱ تهدید اجتماعی طرح، از دیدگاه بهره‌برداران مورد شناسایی قرار گرفت. اولویت‌بندی فرصت‌ها و تهدیدهای (آنالیز محیطی) اجتماعی طرح، بر اساس تعداد اشارات افراد نشان داد که، مؤلفه "وجود شرکت‌های تعاونی حوزه طرح و مشارکت اعضای شرکت‌های تعاونی (جوانان و زنان روستایی)" و پس از آن مؤلفه "وجود دانش بومی و تجربیات اهالی روستایی" به عنوان مهمترین فرصت اجتماعی طرح از دیدگاه بهره‌برداران معرفی شده‌اند.

شدند. بدین ترتیب در مجموع ۲۰ نفر از اعضای شرکت‌های تعاونی، در قسمت کیفی پژوهش، مشارکت نمودند.

- تحلیل نقاط قوت و ضعف اجتماعی طرح از دیدگاه بهره‌برداران

هدف این مرحله، سنجش محیط داخلی طرح، جهت شناسایی نقاط قوت و ضعف (از دیدگاه بهره‌برداران) بوده است؛ یعنی جنبه‌هایی که در راه دستیابی به اهداف طرح، زمینه‌های مساعد یا بازدارنده دارد، مدنظر بوده است. از این‌رو، در این قسمت، راهبردهای موجود، عملکردها و منابع، از دیدگاه بهره‌برداران مورد توجه و بررسی قرار گرفته و تحت عنوان نقاط قوت و نقاط ضعف تقسیم‌بندی شدند. بر اساس تحلیل نقاط قوت و ضعف اجتماعی طرح، تعداد ۶ نقطه قوت و ۱۷ نقطه ضعف اجتماعی طرح، از دیدگاه بهره‌برداران مورد شناسایی قرار گرفت. اولویت‌بندی نقاط قوت و ضعف (آنالیز درونی) اجتماعی طرح، بر اساس تعداد اشارات افراد نشان داد که، مؤلفه "همسویی اهداف طرح با منافع مردم روستایی" و پس از آن مؤلفه "جلب مشارکت مردمی در طرح و بسترسازی برای مشارکت مردم"، به عنوان مهمترین نقاط قوت اجتماعی طرح از دیدگاه بهره‌برداران معرفی شده‌اند. در مقابل، مؤلفه "خلع ید شدن افراد متجاوز به عرصه‌های ملی و طبیعی" با کمترین تعداد اشارات، به عنوان کم اهمیت‌ترین نقطه قوت اجتماعی طرح، از دیدگاه بهره‌برداران معرفی شد. جدول ۸، نقاط قوت اجتماعی طرح را از دیدگاه

جدول ۸- نقاط قوت اجتماعی طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری حوزه آبخیز غرب شیراز از دیدگاه بهره‌برداران به ترتیب اولویت

شاخص	نقاط قوت	تعداد اشارات
اجتماعی	همسویی اهداف طرح با منافع مردم روستایی	۱۶
	جلب مشارکت‌های مردمی در طرح و بسترسازی برای مشارکت مردم	۱۵
	ایجاد دغدغه‌های زیست‌محیطی و حفاظت از محیط‌زیست در بین مردم روستایی و بهره‌برداران	۱۲
	سعی در حل اختلافات ملکی بین بهره‌برداران و دولت	۹
	تلاش جهت ساماندهی اراضی تخریبی سنواتی با کمترین تنش اجتماعی	۹
	خلع ید شدن افراد متجاوز به عرصه‌های ملی و طبیعی	۶

اجرائی و امکان کاهش دقت و رسیدگی‌های کارشناسان طرح (عدم تناسب توان حفاظتی با روند فزاینده مساحت طرح) با بیشترین تعداد اشارات، به عنوان مهمترین تهدید اجتماعی طرح و در مقابل، مؤلفه "فقدان ارتباط لازم بین تحقیقات کاربردی موردنیاز و فرآیندهای اجرایی" با کمترین تعداد اشارات، به عنوان کم اهمیت‌ترین تهدید اجتماعی طرح، از دیدگاه بهره‌برداران مورد شناسایی قرار گرفتند. جدول ۱۱، تهدیدهای اجتماعی طرح را از دیدگاه بهره‌برداران و به ترتیب اولویت نشان می‌دهد.

در مقابل، مؤلفه "انجام تحقیقات کاربردی در رابطه با مسائل تولید و فرآوری محصولات کشاورزی و ترویج یافته‌های آنها به اعضای شرکت‌های تعاونی" با کمترین تعداد اشارات، به عنوان کم اهمیت‌ترین فرصت اجتماعی طرح، از دیدگاه بهره‌برداران معرفی شد. جدول ۱۰، فرصت‌های اجتماعی طرح را از دیدگاه بهره‌برداران و به ترتیب اولویت نشان می‌دهد. همچنین مؤلفه "تغییر نگرش‌ها نسبت به طرح در نتیجه تغییر مدیران (فقدان ثبات در مدیریت)" و پس از آن مؤلفه "گسترده‌گی سطوح

جدول ۹- ماتریس نقاط ضعف اجتماعی طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری حوزه آبخیز غرب شیراز از دیدگاه بهره‌برداران به ترتیب اولویت

تعداد اشارات	نقاط ضعف	شاخص
۱۶	عدم نظارت و کنترل کافی بر حسن اجرای قوانین و گاهی نبود اهرم‌های قانونی جهت پیگیری تعهدات مردم و کارشناسان	
۱۶	عدم آگاهی کافی اعضای شرکت‌های تعاونی حوزه غرب شیراز از وجود و فعالیت‌های اجرایی دستگاه‌های مرتبط	
۱۴	عدم جلب مشارکت واقعی اهالی روستایی و عدم استفاده از تجربیات روستاییان و دانش بومی آنها	
۱۴	سلیقه‌ای عمل کردن برخی از مسئولین طرح	
۱۴	تغییر متوالی مسئولین اجرایی طرح	
۱۲	عدم هماهنگی مناسب بین ادارات منابع طبیعی و جهاد کشاورزی در اجرای طرح	
۱۲	عدم مداخله تمام بخش‌های اداره کل منابع طبیعی و جهاد کشاورزی در طرح	
۱۱	عدم پیگیری مسائل آموزشی لازم جهت ادامه فعالیت‌های طرح	
۱۰	عدم تعیین مرزهای مشخص بین اراضی عشایر و روستاییان (عشایر صاحب پرونده چرا و روستاییان تحت پوشش طرح) و ایجاد تضاد بین آنها در برخی موارد	اجتماعی
۸	شتاب‌زدگی در اجرای طرح	
۸	ضعف جایگاه نظارت و ارزیابی در فرآیند اجرای برنامه‌ها	
۷	عدم اجرای سایر برنامه‌های پیش‌بینی شده در طرح	
۶	مشارکت ضعیف کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی نسبت به کارشناسان منابع طبیعی (مثلاً در رابطه با مسائل باغبانی که کارشناسان باغبانی سازمان جهاد کشاورزی توانایی علمی بالاتری نسبت به کارشناسان منابع طبیعی دارند).	
۵	فقدان سیاست مشخص در استفاده از مشارکت‌های مردمی جهت اجرای طرح و بهره‌گیری از توانایی‌های مردمی	
۵	عدم مداخله مشخص زنان روستایی در تدوین، برنامه‌ریزی و اجرای سیاست‌های طرح	
۳	وابستگی شدید بخشی از عملیات اجرایی به مشارکت مردم به‌طوری که در صورت عدم همکاری مردم با طرح، احتمال شکست طرح وجود دارد.	
۳	ارائه مجوز بهره‌برداری از اراضی ملی، حتی برای افراد تخریب‌گر	

جدول ۱۰- فرصت‌های اجتماعی طرح از دیدگاه بهره‌برداران به ترتیب اولویت

شخص	فرصت‌ها	تعداد اشارات
	وجود شرکت‌های تعاونی حوزه طرح و مشارکت اعضای شرکت‌های تعاونی (جوانان و زنان روستایی)	۱۸
	وجود دانش بومی و تجربیات اهالی روستایی	۱۶
	ارتقای آگاهی‌های عمومی و فنی بهره‌برداران در زمینه‌های مختلف منابع طبیعی و آبخیزداری	۱۴
اجتماعی	وجود نیروی انسانی متخصص در زمینه حفاظت، احیا، توسعه و بهره‌برداری از عرصه‌های منابع طبیعی (بهره‌گیری از نظرات کارشناسان، مراکز پژوهش و اساتید دانشگاهی)	۱۱
	وجود تعداد قابل توجه دانش‌آموختگان و فارغ‌التحصیلان رشته‌های کشاورزی و منابع طبیعی	۸
	انجام تحقیقات کاربردی در رابطه با مسائل تولید و فرآوری محصولات کشاورزی و ترویج یافته‌های آنها به اعضای شرکت‌های تعاونی	۵

جدول ۱۱- تهدیدهای اجتماعی طرح از دیدگاه بهره‌برداران به ترتیب اولویت

شخص	تهدیدها	تعداد اشارات
	تغییر نگرش‌ها نسبت به طرح در نتیجه تغییر مدیران (فقدان ثبات در مدیریت)	۱۷
	گسترده‌گی سطوح اجرایی و امکان کاهش دقت و رسیدگی‌های کارشناسان طرح (عدم تناسب توان حفاظتی با روند فزاینده مساحت طرح)	۱۵
	عدم پیگیری طرح در درازمدت	۱۴
	بروز تنش‌های اجتماعی و مخالفت دسته‌جمعی مردم با طرح	۱۲
اجتماعی	ناهماهنگی سیاست‌های دولت با نیازهای آبخیزنشینان	۱۱
	ملی نبودن پروژه‌های اجرایی و در نتیجه سلیقه‌ای شدن نظر مسئولین طرح	۹
	تجاوز بهره‌برداران روستایی به عرف‌های عشایری	۸
	توجه نبودن مردم در خصوص طرح جامع	۷
	بروز اختلافات بین بهره‌برداران روستایی و عشایری در مورد نوع بهره‌برداری	۶
	پایین بودن سطح آگاهی‌های زیست‌محیطی و دانش فنی بهره‌برداران و تولیدکنندگان	۴
	فقدان ارتباط لازم بین تحقیقات کاربردی مورد نیاز و فرآیندهای اجرایی	۴

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج حاصل از آزمون تی‌استیودنت برای گروه‌های وابسته، در خصوص بررسی اثرات طرح بر روی شاخص‌های اجتماعی کل از دیدگاه بهره‌برداران نشان داد که:

- طرح مدیریت جامع بر شاخص‌های انسانی و شاخص‌های حقوقی مربوط به اراضی منطقه تأثیرگذار بوده است ولی این طرح بر مسائل جمعیت‌شناختی تأثیری نداشته است.

در ارتباط با نوع تأثیر و شدت تأثیرگذاری طرح، بر مؤلفه‌های شاخص‌های انسانی (شامل: سرمایه اجتماعی، توانمندی اجتماعی زنان، کیفیت زندگی و فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی و آبخیزداری) با بهره‌گیری از

آزمون تی‌استیودنت برای گروه‌های وابسته، نتایج ذیل حاصل گردید:

- از دیدگاه بهره‌برداران، طرح بر متغیر سرمایه اجتماعی بدون تأثیر بوده است.

- در ارتباط با متغیرهای توانمندی اجتماعی زنان و کیفیت زندگی، طرح بر این متغیرها تأثیری نداشته است.

- از دیدگاه بهره‌برداران، تأثیر طرح بر فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی و آبخیزداری از نوع افزایشی بوده است.

در ارتباط با نوع تأثیر و شدت تأثیرگذاری طرح، بر گویه‌های شاخص‌های انسانی (شامل: میزان توجه به دانش بومی و میزان تنش‌های روانی ناشی از اثرات

اجتماعی طرح، از دیدگاه بهره‌برداران مورد شناسایی قرار گرفتند.

- اولویت‌بندی فرصت‌های اجتماعی طرح، بر اساس تعداد اشارات بهره‌برداران نشان داد که مؤلفه "وجود شرکت‌های تعاونی طرح جامع و مشارکت اعضای شرکت‌های تعاونی (جوانان و زنان روستایی)" و پس از آن مؤلفه "وجود دانش بومی و تجربیات اهالی روستایی" به عنوان مهمترین فرصت اجتماعی طرح از دیدگاه بهره‌برداران، معرفی شده‌اند.

- اولویت‌بندی تهدیدهای اجتماعی طرح، بر اساس تعداد اشارات بهره‌برداران نشان داد که مؤلفه "تغییر نگرش‌ها نسبت به طرح در نتیجه تغییر مدیران (فقدان ثبات در مدیریت)" و پس از آن مؤلفه "گسترده‌گی سطوح اجرایی و امکان کاهش دقت و رسیدگی‌های کارشناسان طرح (عدم تناسب توان حفاظتی با روند فزاینده مساحت طرح)" با بیشترین تعداد اشارات، به عنوان مهمترین تهدید اجتماعی طرح، از دیدگاه بهره‌برداران مورد شناسایی قرار گرفتند.

بررسی نتایج قسمت کمی و کیفی پژوهش در رابطه با اثرات اجتماعی طرح از دیدگاه بهره‌برداران نشان داد که:

- از دیدگاه بهره‌برداران، طرح بر شاخص سرمایه اجتماعی بدون تأثیر بوده است. این در حالی است که تحلیل داخلی طرح از دیدگاه بهره‌برداران نشان داد که جلب مشارکت‌های مردمی در طرح و بسترسازی برای مشارکت مردم، سعی در حل اختلافات ملکی بین بهره‌برداران و دولت و تلاش جهت ساماندهی اراضی تخریبی سنواتی با کمترین تنش اجتماعی، از مهمترین نقاط قوت اجتماعی طرح بوده است. در رابطه با سرمایه اجتماعی، بهره‌برداران، فقدان سیاست مشخص در استفاده از مشارکت‌های مردمی جهت اجرای طرح و بهره‌گیری از توانایی‌های مردمی را یکی از نقاط ضعف اجتماعی طرح می‌دانستند. همچنین آنها بروز تنش‌های اجتماعی و مخالفت دسته‌جمعی مردم با طرح و بروز اختلافات بین بهره‌برداران روستایی و عشایری در مورد نوع بهره‌برداری را از تهدیدهای طرح می‌دانستند.

خشکسالی) با بهره‌گیری از جداول توافقی و آزمون مربع‌کای، نتایج ذیل حاصل گردید:

- از دیدگاه بهره‌برداران، تأثیر طرح، بر میزان توجه به دانش بومی از نوع افزایشی بوده است. البته از دیدگاه بهره‌برداران، شدت تأثیر طرح بر میزان توجه به دانش بومی در حد نسبتاً کم بوده است.

- از دیدگاه بهره‌برداران، طرح بر میزان تنش‌های روانی ناشی از اثرات خشکسالی اثر افزایشی (در حد قوی) داشته است.

در ارتباط با نوع تأثیر و شدت تأثیرگذاری طرح، بر گویه‌های شاخص حقوقی مربوط به اراضی منطقه با بهره‌گیری از جداول توافقی و آزمون مربع‌کای، نتایج ذیل حاصل گردید:

- بهره‌برداران، تأثیر طرح بر احقاق حقوق دولت و بازگشت اراضی تخریب سنوات به دولت با حفظ حقوق بهره‌برداران را از نوع افزایشی و در حد قوی ارزیابی نموده‌اند.

- از دیدگاه بهره‌برداران، تأثیر طرح بر جلوگیری از تصرفات غیرقانونی افراد به عرصه‌های ملی، از نوع افزایشی و در حد متوسط بوده است.

بازشناسی و طبقه‌بندی عوامل داخلی و خارجی اجتماعی مؤثر بر طرح از دیدگاه بهره‌برداران با استفاده از تحلیل SWOT، نشان داد که:

- اولویت‌بندی نقاط قوت اجتماعی طرح، بر اساس تعداد اشارات بهره‌برداران نشان داد که، مؤلفه "همسویی اهداف طرح با منافع مردم روستایی" و پس از آن مؤلفه "جلب مشارکت مردمی در طرح و بسترسازی برای مشارکت مردم" به عنوان مهمترین نقاط قوت اجتماعی طرح از دیدگاه بهره‌برداران، معرفی شده‌اند.

- اولویت‌بندی نقاط ضعف اجتماعی طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری بر اساس تعداد اشارات بهره‌برداران نشان داد که مؤلفه "عدم نظارت و کنترل کافی بر حسن اجرای قوانین و گاهی نبود اهرم‌های قانونی جهت پیگیری تعهدات مردم و کارشناسان" و پس از آن مؤلفه "عدم آگاهی کافی اعضای شرکت‌های تعاونی حوزه طرح از وجود و فعالیت‌های اجرایی دستگاه‌های مرتبط" با بیشترین تعداد اشارات، به عنوان مهمترین نقاط ضعف

- از آنجایی که یافته‌های قسمت کیفی این پژوهش به نوعی مؤید، تکمیل‌کننده و توضیح‌دهنده یافته‌های قسمت کمی بوده‌اند، پیشنهاد می‌شود که این دو روش به صورت ترکیبی، در مطالعات ارزیابی آتی مورد استفاده قرار گیرد.

- با توجه به ناکافی بودن امکانات حفاظتی و نظارتی طرح و با توجه به گستردگی عرصه‌های منابع طبیعی و احتمال تخریب عرصه‌های بکر ملی توسط افراد سودجو، به بهانه اجرای طرح در صورت عدم نظارت دقیق، تشکیل هسته نظارت و کنترل در مناطق تحت پوشش تعاونی‌ها با ابتکار عمل تعاونی‌ها و همکاری شورای اسلامی، بخشداری، نیروی انتظامی و ادارات منابع طبیعی از پیشنهادات مؤکد این مطالعه است.

- همانگونه که از عنوان طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری استنباط می‌شود، جامعیت طرح از اهمیت زیادی برخوردار است. به منظور حفظ این جامعیت، ضروری است کلیه نهادها و دستگاه‌های دولتی ذی‌ربط با یکدیگر به گونه‌ای هماهنگ و همسو تلاش نمایند. با توجه به نتایج این مطالعه، برخی ناهماهنگی‌ها بین اداره منابع طبیعی و سازمان جهاد کشاورزی و حتی در درون خود بخش‌های نهاد متولی طرح وجود داشته است، لذا پیشنهاد می‌گردد به منظور حفظ جامعیت طرح، هماهنگی و تمهیدات بیشتری در این رابطه اتخاذ گردد.

- تغییر متوالی مسئولین اجرایی طرح و متعاقباً تغییر نگرش‌ها نسبت به اهداف طرح (فقدان ثبات در مدیریت) از جنبه‌های منفی طرح می‌باشد. بنابراین پیشنهاد می‌شود تا این نوع طرح‌ها به صورت فازی و چند مرحله‌ای با زمان مشخص و برابر با سال‌های مدیریتی مسئولان انجام شوند. پیشنهاد دیگر این است که ساختار مدیریتی طرح به گونه‌ای تعریف شود که تغییر و تحولات مدیریتی در اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان، چالشی را برای تداوم و استمرار طرح، ایجاد نکند. در کنار این مقوله می‌بایست ظرفیت‌های مربوط به نظارت و پایش طرح نیز تقویت شوند.

- عدم آشنایی کافی اعضای شرکت‌های تعاونی حوزه غرب شیراز از وجود و فعالیت‌های دستگاه‌های اجرایی مختلف و

از دیدگاه بهره‌برداران، طرح بر شاخص توانمندی اجتماعی زنان، بدون تأثیر بوده است. تحلیل نقاط ضعف اجتماعی طرح از دیدگاه بهره‌برداران هم نشان داد که عدم مداخله مشخص زنان روستایی در تدوین، برنامه‌ریزی و اجرای سیاست‌های طرح، یکی از نقاط ضعف اجتماعی طرح بوده است.

- از دیدگاه بهره‌برداران، تأثیر طرح بر شاخص فرهنگ بهره‌وری از منابع طبیعی و آبخیزداری از نوع افزایشی بوده است. تحلیل نقاط قوت اجتماعی طرح هم نشان داد که از دیدگاه بهره‌برداران، ایجاد دغدغه‌های زیست‌محیطی و حفاظت از محیط‌زیست در بین مردم روستایی و بهره‌برداران، یکی از نقاط قوت اجتماعی طرح بوده است. به طوری که آنها، ارتقای آگاهی‌های عمومی و فنی بهره‌برداران در زمینه‌های مختلف منابع طبیعی و آبخیزداری را یکی از فرصت‌های اجتماعی طرح و پایین بودن سطح آگاهی‌های زیست‌محیطی و دانش فنی بهره‌برداران و تولیدکنندگان را به عنوان یکی از تهدیدهای اجتماعی طرح، معرفی کرده‌اند.

- از دیدگاه بهره‌برداران، تأثیر طرح بر میزان توجه به دانش بومی، از نوع افزایشی و شدت آن در حد نسبتاً کم بوده است. تحلیل داخلی طرح نشان داد که از دیدگاه بهره‌برداران، عدم جلب مشارکت واقعی اهالی روستایی و عدم استفاده از تجربیات روستاییان و دانش بومی آنها از مهمترین نقاط ضعف اجتماعی طرح بوده است. این در حالی است که آنها وجود دانش بومی و تجربیات اهالی روستایی را از مهمترین فرصت‌های طرح می‌دانستند.

- از دیدگاه بهره‌برداران، تأثیر طرح بر میزان تنش‌های روانی ناشی از اثرات خشکسالی، از نوع افزایشی و شدت آن در حد قوی بوده است.

- از دیدگاه بهره‌برداران، تأثیر طرح بر جلوگیری از تصرفات غیرقانونی افراد به عرصه‌های ملی، از نوع افزایشی و شدت آن در حد متوسط بوده است.

بر اساس یافته‌های این مطالعه و به منظور تقویت و مطلوبیت طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری حوزه غرب شیراز در جنبه اجتماعی، پیشنهادهایی به ترتیب زیر ارائه می‌گردد:

همکاری، ایجاد انگیزه نمایند و آنها را به همکاری و ایجاد تشکل در قالب تعاونی، ترغیب نمایند. اما تداوم این انگیزه به منظور ادامه مشارکت، خود مقوله دیگری است که چنانچه مجریان پروژه برای آن برنامه و طرح ریزی نداشته باشند، می‌تواند آینده طرح را با چالش جدی مواجه کند. لذا توجه به این امر از توصیه‌های مؤکد این مطالعه است.

همچنین عدم توجه مردم نسبت به اهداف طرح، از نقاط ضعف طرح می‌باشد. بنابراین پیشنهاد می‌شود تا با برگزاری جلسات توجیهی، نسبت به معرفی فعالیت‌ها و شرح خدمات دستگاه‌های اجرایی مرتبط با طرح اقدام شود و مردم را نسبت به اهداف طرح توجیه نمود.

- یافته‌های پژوهش نشان داد که در آغاز طرح، مجریان توانسته‌اند به خوبی در مردم محلی جهت مشارکت و

منابع

- ابراهیم‌زاده، ع.، آقاسی‌زاده، ع. (۱۳۸۸). تحلیل عوامل مؤثر بر گسترش گردشگری در ناحیه ساحلی چابهار با استفاده از مدل راهبردی SWOT. *مجله مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، سال اول، شماره اول صص ۱۰۷-۱۲۸.
- اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان فارس. (۱۳۸۷). برنامه ریزی اجرایی طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری حوزه آبخیز غرب شیراز (زیرحوزه بن رودزنگنه). گزارش سال ۱۳۸۷، منتشر نشده.
- بدری، ع.، و رکن‌الدین افتخاری، ع. (۱۳۸۲). ارزیابی پایداری: مفهوم و روش. *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، شماره ۶۹: صص ۳۴-۹.
- بنی‌اسدی، م. (۱۳۷۴). تأثیر طرح‌های آبخیزداری آبباریک بم بر وضعیت اقتصادی - اجتماعی ساکنین. *انتشارات مرکز تحقیقات آبخیزداری کرمان*، ص ۱۵.
- پایگاه اینترنتی اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان فارس. (۱۳۸۹). طرح مدیریت جامع منابع طبیعی و آبخیزداری. قابل دسترس در: <http://fars.frw.org.ir/naghsheh/home/pageid/163>
- خرد، م.، دهقان‌پور، م.، و آهنی، ح. (۱۳۸۸). بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت جوامع محلی در مدیریت پایدار منابع آب و خاک در حوزه آبخیز غرب شیراز. مجموعه مقالات اولین همایش ملی رویکردهای نوین مشارکت مردمی در مطالعه، ساخت، بهره‌برداری و نگهداری شبکه‌های آبیاری و زهکشی، سازمان جهاد کشاورزی استان فارس، ۷ و ۸ بهمن ماه ۱۳۸۸، صص ۲۳۱-۲۵۱.
- خوبفکر، ح. (۱۳۸۱). مشارکت‌های مردمی، منشا تحول. *ماهنامه کشاورزی*، شماره ۲۵۴: صص ۱۱۲-۱۰۷.
- روچ، کریس. (۱۳۸۷). ارزیابی تأثیر پروژه. ترجمه حسن چاوشیان. نشر اختران، صص ۴۶-۴۹.
- صالحی، الف. (۱۳۸۱). ارزیابی اثرات اقتصادی اجتماعی طرح‌های آبخیزداری استان اصفهان (بخش سیلاب و تغذیه مصنوعی). *انتشارات سازمان جهاد کشاورزی استان اصفهان، گروه تحقیقات روستایی*، ص ۲.
- صالحی، س.، رضایی مقدم، ک.، و حیاتی، د. (۱۳۸۹). کاربرد مدل اصلاح شده پذیرش فناوری برای پیش بینی تمایلات رفتاری و ایستارهای زیست محیطی کارشناسان کشاورزی. *علوم ترویج و آموزش کشاورزی*، جلد ۶، شماره ۱، صص ۳۰-۱۵.
- عفتی، م. (۱۳۷۹). اثرات اجرای طرح‌های آبخیزداری بر بهبود وضعیت اقتصادی اجتماعی ساکنین حوزه آبخیز. مجموعه مقالات نقش جهاد سازندگی در بخش کشاورزی و توسعه روستایی، وزارت جهاد کشاورزی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، صص ۱۹۱-۱۷۸.
- قنبری، ی.، و قدوسی، ج. (۱۳۸۷). بررسی اثرات اجتماعی و اقتصادی فعالیت‌های آبخیزداری بر خانوارهای حوزه آبخیز تنگ خشک (شهرستان سمیرم). *مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان*، جلد بیست و نهم، شماره ۱: صص ۲۰۴-۱۹۵.
- منوری، م. (۱۳۸۰). *راهنمای ارزیابی زیست‌محیطی کشت و صنعت‌ها*. چاپ اول. تهران: انتشارات کتاب فرزانه.

ناهید، ن.، و کرمی، ع. (۱۳۸۹). واکاوی پذیرش کمباین کاه خرد کن در مدیریت بقایای گیاهی مطالعه موردی گندمکاران شهرستان مرودشت-روستای حسن آباد تل کمین. علوم ترویج و آموزش کشاورزی، جلد ۶، شماره ۱، صص ۱-۱۴.

Ahmadvand, M., and Karami, E. (2009). A social impact assessment of the floodwater spreading project on the Gareh-Bygone plain in Iran: a causal comparative approach. *Environmental Impact Assessment Review*, 29: 126-136.

Brouwer R, Van R. (2004). Integrated ecological, economic and social impact assessment of alternative flood control policies in the Netherlands. *Ecol Econ*, 50:1-21.

Drasana, A. (2002). Impacts of watershed management projects in Madagascar, case of Tsiazompaniry area. Available at: <http://www.rinya.maff.go.jp>

Palanaisami, K., and Suresh, K.D. (2009). Impacts of watershed development programmers: experiences and evidences from Tamil Nadu. *Agricultural Economics Research Review*, 22: 387-396. Available at: <http://mpira.ub.uni-muenchen.de>

Social Impact of Natural Resources Management Comprehensive Project in West Part of Shiraz County as Perceived by Local Sustainable Development Cooperatives' Members

A. Amobeigy, and D. Hayati^{1*}

(Received: Nov. 11, 2012; Accepted: Dec. 22, 2013)

Abstract

Social impact assessment is a process that assesses or estimates social consequences which occur due to the implementation of a developmental project or special policy in national and provincial level. This research was conducted to assess social impact of Natural Resources Management Comprehensive Project in west part of Shiraz County (*Bunroode Zangeneh* sub watershed) as perceived by its beneficiaries to provide solutions to enhance the appropriateness of the project by using qualitative and quantitative research methods and survey technique and semi-structured interviews. The sample group in this study included 268 members of local Natural Resources and Watershed Management Cooperatives. Stratified random sampling was used to select the cooperatives members. In qualitative part of research, internal and external factors affecting the project were recognized and classified according to users' viewpoint by using SWOT analysis. Twenty persons of the cooperatives members were selected as sample group for qualitative part of the research. Findings of this part of the research revealed that the project affected the social factors (human development, legal affairs toward land ownership). Internal analysis of the project revealed that compatibility of project goals with the interests of local people was one of the important social strengths of the project. Also, failure to adequately monitoring on the proper execution of the laws was one of the important social weaknesses of the project. External analysis of the project from users' viewpoint revealed that existence of cooperatives and members' participation was recognized as one of the important opportunities of the project. Also, changing attitudes towards the project as a result of changing the project managers was recognized as one of the important social threats of the project. Several recommendations have been presented at the end of the research to more appropriateness of the project execution in the future.

Keywords: Social Impact Assessment, Natural Resources Management Comprehensive Project, Users' Viewpoint, SWOT Analysis.

1- Respectively, Former M.Sc. student and Associate Professor, Dept. of Agricultural Extension and Education, College of Agriculture, Shiraz University, Shiraz, Iran.

* -Corresponding Author, E-mail: hayati@shirazu.ac.ir.